

ПІВДЕННО- УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

ПРОГРАМА ТА МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

4-5 грудня, 2023 р.

м. Одеса

*VI Всеукраїнська науково-практична
конференція
студентів та молодих вчених*

Програма та матеріали виступів учасників

*ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКІ
НАУКОВІ СТУДІЇ*

Олександр Афанасьєв – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології
Національний університет «Одеська політехніка», м.Одеса, Україна

ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ І ЙОГО РІЗНОВИДИ

Нині прийнято поділяти наявне знання на кілька сфер залежно від описуваних об'єктів і (або) застосовуваних методів: природничонаукове, технічне, гуманітарне, повсякденне, релігійне та ін. сукупності знання. Причому релігійне знання іноді включають у гуманітарне. Можливий поділ за іншими підставами, наприклад за відповідності науковим ідеалам і нормам: наукове, ненаукове, навколонукове, антинаукове, лженаукове тощо.

Значну частину позанаукового знання нерідко зараховують до розряду гуманітарного знання, і воно перебуває в неоднозначному ставленні до гуманітарних наук. Це стосується теології, парапсихології, деяких розділів астрології, містичних практик тощо. Виправдовується це тим, що наукове гуманітарне знання не може охопити всієї духовної сфери. Крім того, як усяке наукове знання, гуманітарне наукове знання є знанням середнього ступеня загальності, за винятком філософії, яку, втім, рідко зараховують до розряду наук. Для філософії в цьому немає нічого образливого, скоріше навпаки, оскільки в неї є незаперечні переваги порівняно з наукою. У людині невичерпна потреба в знанні загальних, граничних, абсолютних засад людського духу або найзагальніших характеристик духовного універсуму, як і буття взагалі. У теоретично-раціональній формі це сфера філософського пізнання. Коли наука виникла, вона багато чому вчилася у філософії: аргументації, теоретичній побудові, логіці висновків тощо. В минулому, а нерідко й нині в сфері універсуму лежить царина пошуків релігійно-теологічних або спекулятивно-містичних форм думки. З іншого боку, людині необхідне знання не тільки про універсальні, але і про індивідуальні прояви людського духу, наприклад, про творчі пориви, інтуїтивне або містичне осяяння. Як зазначав Гете, для художника справжня творчість починається як прорив до найвищого і найважчого в мистецтві, до осягнення індивідуального. Тут розташовується царина художнього знання, історичного та гуманітарного розуміння. Багато що і в цій царині істотно відрізняється від загальноприйнятих у науці методів і норм пізнання. Отже, необхідні чіткі критерії відмінності гуманітарного знання від негуманітарного, гуманітарних наук від позанаукового гуманітарного знання.

Гуманітарні знання – це не просто знання про людину, оскільки її вивчають і природничі науки, і соціальні дисципліни, і багато прикладних аспектів технічних теорій. Гуманітарне знання слід визначити як знання про внутрішній світ людини, виражений у матеріальних та ідеальних культурних утвореннях, наділених людськими значеннями, цінностями, смислами, насамперед в текстах.

Текстуальну природу мають практично усі культурні утворення, а іноді і природні явища, коли людина наділяє їх смислами, тобто читає як текст.

Віднесення того чи іншого гуманітарного знання до розряду наук залежить від ступеня виконання ними стандартів науковості, де насамперед необхідно врахувати ознаки наукового знання. Серед них відзначають: обґрунтованість, експліцитність, загальнозначимість, референційність, валентність (наприклад, істинно чи неправдиво), рефлексивність. Усі зазначені ознаки взаємопов'язані, наприклад, без експліцитності або загальнозначимості (інтерсуб'єктивності) неможлива обґрунтованість, оскільки знання має бути якось представлене і сприйняте. Тільки виконання всіх ознак (кон'юнкція) дає те, що в строгому сенсі називається науковим знанням. Обґрунтованість знання прямо пов'язана з раціональністю. Раціональність розглядається як форма обґрунтованості знання, а нерідко ототожнюється з нею. Можливі варіанти зазначеного співвідношення залежать від прийнятих критеріїв раціональності, які не залишаються незмінними. Наприклад, жорсткий критерій раціональності передбачає тільки теоретичне або тільки наукове знання. Для слабкого критерію достатньо дотримання деяких правил і норм мислення або діяльності. Виділяють також і такі риси науковості знання: відтворюваність, перевіряємість, виводимість, системність, передбачуваність. Утім, деякі з них є наслідком перелічених вище ознак наукового знання, хоча найчастіше мають самостійну цінність.

Серед структурних компонентів, які дають змогу співвіднести дане знання з наукою, визначальними, щонайменше, є: форми організації знання, насамперед теорія та її методи, функції науки, особливо пояснення, а також парадигмальність як специфічна особливість функціонування наукового знання та його продукування. Та частина гуманітарного знання, яка свідомо (або через недогляд) не відповідає стандартам науковості й не включає названі структурні компоненти, належить до гуманітаристики, решта гуманітарного знання може бути названа гуманітарними науками.

Іноді гуманітарне знання визначають як наративне. Це загалом правильно. Наративна організація є фундаментальною властивістю і наукового, і ненаукового гуманітарного знання. Але, по-перше, там присутні й ненаративні компоненти на кшталт дедуктивних висновків, класифікацій чи історичних хронік. По-друге, природничі науки також включають наративні компоненти, хоча природничо-наукове знання намагається позбутися наративів. До того ж наративи можуть виконувати пояснювальну функцію. Ступінь науковості гуманітарного знання великою мірою визначається характером пояснювальної спроможності наративів, оскільки пояснення - найважливіша функція науки. Наративні пояснення, надаючи смислу людським діям, демонструють взаємопов'язаність, закономірність, значущість різноманітних незв'язаних, випадкових, незначних справ і подій, пов'язуючи їх у цілісні утворення і надаючи їм життєву виразність, будучи суттєвим доповненням ненаративних пояснювальних схем. Однак наративна стратегія гуманітарних дисциплін із

реальним або удаваним суб'єктивізмом не має підміняти наукову об'єктивність як неперекорну вимогу науковості.

Наративні та ненаративні пояснення здійснюються в рамках гуманітарних теорій. Можна виокремити необхідний і достатній перелік їхніх стандартних компонентів для зарахування гуманітарних концепцій до наукових теорій: вихідні принципи (системоутворювальні концепти), ідеалізовані об'єкти, сукупність законів і понять, сфера технологічних втілень, об'єкт і предмет. Порівняно з природничо-науковими теоріями гуманітарні теорії можуть створювати не лише свій предмет, а й свій об'єкт, активно використовують філософські ідеї та тісніше пов'язані із соціокультурною практикою. Однак ця відмінність не є підставою для їх протиставлення природничо-науковим. Суттєві відмінності виявляються в самих гуманітарних концепціях під час їхнього порівняння одна з одною: у специфіці компонентів, особливо законів та інших пояснювальних положень або системоутворювальних концептів. Це одна з підстав розрізняти підвиди гуманітарних наук, наприклад, такі, що відповідають суворим науковим ідеалам, і такі, що відповідають послабленим науковим нормам.

Коли розрізняється гуманітарне і природознавче наукове знання, то часто природознавче видається за ідеал. Але це не зовсім вірно, не всяке природознавче знання відповідає науковим ідеалам, по друге, навіть ідеальне наукове знання не може пояснити багато з того, що можуть гуманітарні підходи. Наприклад, неможливо кількісно обчислити відношення між ідеями, щоб оцінити певне відкриття, тим більше, що лише гуманітарні науки завдяки якісному аналізу можуть поглянути на таке відкриття в широкому культурному контексті, без чого відкриття виглядає як незрозуміле диво. Гуманітарний підхід дає змогу виявити спорідненість і взаємний вплив ідей із різних галузей знання або неусвідомлювану наративну лінгвістичну основу природничо-наукових текстів. Тільки гуманітарні методи змогли виявити тотожність ньютонівського уявлення фізичних об'єктів і уявлення його сучасника і співвітчизника філософа Джона Локка про людей як про соціальні об'єкти. Навряд чи знайдеться природничонаукове пояснення такому феномену, як метафори, а без них неможливе продукування й розуміння нового, насамперед наукового знання, зокрема й природничо-наукового, особливо коли необхідно вписати нове знання в наявні уявлення.

Проте все ж таки гуманітарні дисципліни, навіть ті, які зветься науками, не завжди відповідають ідеалам науковості. З цього випливає кілька міркувань.

Перше. Можна послабити деякі норми науковості, щоб усі гуманітарні дисципліни могли їм відповідати. Такий шлях використовується, проте він досить небезпечний, бо може погубити науку, оскільки лженаукові концепції тоді також зможуть претендувати на науковість.

Друге. Можна проголосити гуманітарне знання особливою наукою зі специфічними науковими нормами і ідеалами. Але і це призведе до того, що

кожна дисципліна зможе претендувати на статус особливої науки. Тоді теж не залишиться різниці між наукою, ненаукою і псевдонаукою, бо усяку сукупність знань можна буде оголосити особливою, специфічною наукою.

Третє. Треба вдосконалювати гуманітарне знання, щоб наблизити його до загальнонаукових норм, або до норм науковості природознавства, що майже одне й теж. До речі, це стосується і науково-технічного знання, яке теж не завжди відповідає загальнонауковим ідеалам. Третій підхід здається досить доречним, бо деякі гуманітарні дисципліни, наприклад, педагогіка чи соціальна терапія ближче до мистецтва, ніж до науки, а деякі розділи історії ближче до літератури, ніж до науки. І тут для наукового вдосконалення гуманітарного знання відкриваються непогані перспективи. Але абсолютувати цей підхід також не можна. Зокрема, історичні дисципліни мають справу зі стрілою часу, яку не можна звести до природничонаукової симетрії, яка впливає з ідеалу наукового закону.

Крім того, цей шлях як неявну передумову містить тезу про переваги природничих наук за низкою параметрів, серед яких насамперед виокремлюють застосування логіко-математичних формалізмів і кількісних методів. Застосування кількісних методів у природничих науках справді більш поширене, ніж застосування там якісних методів. Але чому слід вважати, що це має обов'язково і повсюдно спрацьовувати в гуманітарних науках? Чи не можуть якісні методи в гуманітарній сфері, пов'язані з тими чи іншими інтерпретаціями, дати кращі результати, ніж кількісні? Позитивна відповідь на це запитання сьогодні вже не здається несподіваною. Тим паче що якісні методи мають високий загальнонауковий статус, зокрема й за межами гуманітарного знання. У математиці, наприклад, існує якісна теорія диференціальних рівнянь або якісні методи у варіаційних задачах. Хоча якісні методи в математиці та в гуманітаристиці вельми різні речі, проте, очевидно, що кількісні методи апріорі не повинні мати ціннісної переваги.

Четверте. У гуманітарному знанні треба розрізнити науковий і ненауковий центри тяжіння. До першого тяжіють науково орієнтовані дисципліни, багато з яких практично не відрізняються від природничих теорій, відповідаючи строгим ідеалам науковості, серед яких, наприклад, деякі розділи лінгвістики, кількісна історія тощо, а інші відповідають послабленим ідеалам науковості, як, скажімо, літературознавство, психологія чи більшість історичних дисциплін. До другого тяжіє гуманітарне знання, яке не протиставляє себе науці, але на наукові ідеали і норми не претендує, як, наприклад, літературна або театральна чи кіно- критика. Вона належить до відносно вільної сфери громадської думки, у ній сильніше проявляється індивідуальний початок, суб'єктивна думка, оригінальний погляд. Критика виступає вільним інтерпретатором тексту, своєрідною галуззю дослідницької діяльності. Мабуть, критика слід вважати різновидом письменника, а не вченого, хоча він нерідко користується досягненнями літературознавчої науки, але робить це не на користь науки, а на користь суспільної боротьби, звертаючись до широкого загалу, багато в чому формує

громадську думку. Очевидно, що літературна або мистецька критика ніколи не стане наукою, на відміну, наприклад, від літературного коментаря за всієї суб'єктивності останнього. Коментатор має спиратися на факти, він не може довільно тлумачити культурний чи соціальний контекст твору. Сюди можна віднести також журналістські дослідження. То є сфера гуманітаристики, яка є ненаукою, але і не псевдонаукою. До цієї царини відносимо і знання, яке добуває митець, літератор чи художник, який свідомо ставить дослідницькі задачі у своїй творчості.

Іншими словами, можна виокремити гуманітарні науки двох типів, які відповідають жорстким або послабленим ідеалам науковості, і гуманітаристику – величезну царину позанаукового гуманітарного знання з різним ступенем віддаленості від науки її окремих складових.

Лариса Васильєва – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 033 «Філософія»

Науковий керівник: **Зоя Атаманюк** – докторка філософських наук, доцентка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Університет Ушинського, м. Одеса, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИКЛИКИ БУТТЯ У ПРАЦЯХ В. ФРАНКЛА ТА Е. ФРОММА

Питання сенсу життя є фундаментальними, традиційними проблемами у психології, філософії, теології, мистецтві. Вони завжди, у всі епохи турбувало представників людського роду, і особливого значення вони набувають у контексті життєвих потрясінь, «яскравих» подій персонального чи соціального масштабу, коли відбувається актуалізація чи переоцінка цінностей. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується відсутністю стабільності практично у всіх сферах життя – перед людиною ставиться складне завдання виявляти гнучкість, здатність приймати та адаптувати зовнішні умови, зберігаючи при цьому внутрішню цілісність та ментальне здоров'я. Осмисленість власного життя може бути опорою у прийнятті життєво важливих рішень та подоланні кризових ситуацій. Також важливо відзначити, що «осмисленість» не може виступати лише теоретичним конструктом або пояснюючим поняттям, це своєрідна активізуюча сила для діяльності людини.

Особистість часто задумується про те, навіщо я живу в цьому світі, в чому сенс мого життя, як мені жити далі, хто я в цьому величезному світі? Саме відповіді на ці питання і намагається дати світові екзистенційна філософія.

Найбільш яскравими представниками екзистенційної філософії ХХ століття є Еріх Фромм та Віктор Франкл.